

A FELNŐTTOKTATÁS MA: ABLAK ÉS/VAGY TÜKÖR*

Tisztelt Konferencia, Kedves Barátaim!

Udvözlöm Önöket a TIT Stúdióban rendezett felnőtt-
oktatási tanácskozáson. Konferenciánk - ha egyszer visszate-
kintünk - talán nem tölt majd be különleges szerepet a ma-
gyar felnőttoktatás történetében, azonban a kezdeményezők
és szervezők, köztük a minisztérium Közművelődési Főosztá-
lya mégis egy fontos folyamat elindításának szándékával
kérte fel Önöket a részvételre és vitára.

Az elmúlt időszakban több ízben vetődött fel javaslat-
ként, hogy néhány más ország példája nyomán Magyarorszá-
gon is "kerüljön megrendezésre" a felnőtt művelődés vagy
felnőttoktatás hete, országos és szektorok közötti esemény-
ként. A július első felében Hamburgban megtartandó V. Fel-
nőttoktatási Világkonferencia közelsége is katalizátorként
hatott e kezdeményezés mentoraira. A javaslat szerint egy
hétre mintegy ki kellene tenni az ablakba mindazt a kínála-
tot, melyet a felnőttoktatás nyújt a lakosságnak, felszillan-
va az ügy fontosságát.

Országos mozgalmat elindítani azonban felelősségteljes
lépés, főként akkor, ha annak pusztán külföldi példái állnak
rendelkezésre. Meg kell tehát vizsgálni a magyarországi fel-
tételteket, a kezdeményezés céljának hazai indokoltságát, va-
lamint általában az adaptáció lehetőségességét, a potenciális
rendező szektorok érdekeltségét, és minden, sikert vagy ku-
darcot sejtető érdemleges tényezőt. Röviden összefoglalva
tehát jobban tesszük, ha azt a bizonyos ablaküveget, mely-
ben portékánkat felkínálnánk kissé befoncsorozzuk, hogy a
nagy akció előtt előbb saját magunkkal szembesülhessünk a
tükörben. A mostani tanácskozás ezt az önmegismerő folya-
matot, a felnőttoktatás önnön helyzetét tisztázó lépések so-
rozatát kívánja elindítani. Nincs messze, mint mondtam, a
hamburgi UNESCO Világkonferencia, s ezt terveink szerint
követi majd egy értékelő találkozó, majd a debreceni KLTE
Művelődéstudományi és Felnőttnevelési Tanszékének szer-
vezésében októberben egy felnőttoktatás történeti, majd Pé-
csent egy szabadtanítási tanácskozás várható. S nem feled-
kezhetünk meg a hagyományos felnőttoktatási nyári akadé-
mia gyulai rendezvényéről sem.

Ezen szakmai találkozók folyamán kellene feltárni -
többek között - az esetleg megrendezésre kerülő országos
esemény lehetőségességét is. Mert a most itt összegyűlt, mint-
egy háromszáz szakember jelenléte ugyan egyértelműen mu-
tatja a szakma érdeklődését, azonban egy konzultatív ta-
nácskozás és egy országos mozgalom között bizony sokszoros,
léptékbeli különbség van. Így tehát engedjék meg, hogy egy
kicsit az ördög ügyvédje legyek, s következőkben felsoroljam
a felnőttoktatás kérdéskörének néhány olyan, csetenként
speciálisan hazai sajátosságát, amelyen el kell gondolkoz-

nunk bármiféle országos akció vagy kampány elindítása
előtt.

A felnőttoktatás néhány állandója

A felnőttoktatás világa, úgy tűnik rendelkezik néhány
olyan konstanssal, amelyekkel számot kell vetnünk. E kons-
tansok közül olyanok is felemlíthetők, amelyek bár önma-
gukban kedvezőtlen sajátosságok, azonban éppen e minősé-
gük folytán generálják a felnőttoktatás iránti igényt. Ugyan-
akkor magának a szakterületnek is vannak külső szemlélő
számára eredendően "nemszeretem" jellemzői. (Zárójelben
azonban meg kell azt is jegyeznem, hogy Magyarországon
olyan különlegesen pozitív, élő "konstansai" is vannak a fel-
nőttoktatásnak, akik több mint három évtizede hűségesen
és el nem csüggedve állnak ki mellette, mint a mai konfe-
rencia résztvevői közül is oly sokan, például a generációk
sorát felnevelő tanáraink: Durkó Mátyás, Maróti Andor és
Csoma Gyula.) Az említett állandók közül a következőkben
hármat sorolnék fel.

Az első két nagy rendszer statikájának és dinamikájá-
nak dichotómiája: az iskolarendszerű köz- és a felsőoktatás
önnön óriási méreteiből fakadó (kénytelen-kelletlen) stati-
kája - melyet előadásában Benedek András inerciának ne-
vezett - s vele szemben a társadalmi változások dinamikája,
mely lehetetlenné teszi, hogy a nagy oktatási rendszerekben
12-17 éven át megszerzett tudás ugyanezen időtartam alatt
érvényes marad, mire tanulmányait befejezi. Megkérdezhet-
ném, hogy az itt ülők abból a mintegy tizenhét év alatt meg-
tanultból ma, holnap, holnapután vajon mit és mennyit
használnak? Iskolai ismereteinket felnőttként általában ak-
kor próbáljuk meg ismét használni, amikor a gyerekeinket
akarjuk megtanítani ugyanarra, amit mi tanultunk - mint
ahogy Karinthy is oly emlékezetesen leírta számtan-tanítási
kísérletét - azonban akkorra már minden más lesz, és több-
nyire semmit sem sikerül hasznosítani abból, amit ifjúko-
runkban matematikából megtanultunk. Egyrészt túl nagy a
szórása a köz- és felsőoktatásnak, azaz kénytelen jóval bő-
vebb merítést nyújtani a majd később specializálódó tanu-
lóknak, azonkívül a társadalom tudásigénye óriásit változik
azalatt a másfél évtized alatt, amíg tanulmányainkat elvé-
gezzük. Így tehát a felnőttoktatás, mint diszciplína, örök,
minthogy maga a tudás-elavulás teszi azzá. Ez triviális, de
kemény tény.

A másik állandója a felnőttoktatásnak az a Gauss-gör-
be, amelyiket több helyen említettek a kollégák. A személy-
re szóló Gauss-görbe, az egyéni adottságok statisztikai szóró-
dása. Mindig állandó számok szerint születnek tehetséges,
közepesen tehetséges és tehetségtelen emberek, mindig lesz
lemorzsolódás. A tehetségek szóródása általában állandó.

* A budapesti TIT Stúdióban 1997. május 27-én elhang-
zott előadás átdolgozott változata.

Nem áltathatjuk magunkat azzal, hogy egyszer csak mindenki kellőképpen tehetségesnek születik, és elvégzi az éppen kötelező 8, 10, 12 vagy éppen 17 "osztályt", és a továbbiakban nem kell vele foglalkozni. Hasonló képet mutat a szociális háttér megoszlása: az önhibáján kívül hátrányos helyzetet teremtő szociális háttér is újratermelődik, sohasem leszünk egyszerre mindnyájan gazdagok, olyan háttérrel, amely lehetővé tenné, hogy mindenki anyagi erőfeszítés nélkül z-el tudná végezni az "összes iskolát" a családi háttér forrásából.

A fenti tényezőkön kívül még egy konstans, egy rendkívül stabil faktor is befolyásolja a felnőttoktatást: ez nem más, mint a társadalom közönye. Folyamatos közöny azok iránt, akik - képtelenek akár saját "hibájukból", akár születési adottságuk folytán, akár pedig külső, szociális háttérük miatt - nem képesek befejezni ilyen vagy olyan szintű tanulmányukat. A társadalom ezt általában kudarnak ítéli meg, s így van bizonyos stigma jellege a felnőttoktatásnak. Erről még nem volt szó, de Önök előtt közismert az, hogy ez tulajdonképpen a sikertelen, újrakezdő emberekkel foglalkozó diszciplína. Tehát azokkal foglalkozik a felnőttoktatás, akiknek valamikor valami nem sikerült. Akiknek végig minden sikerült, azokkal általában a felnőttoktatás nem foglalkozik. Így elmondható az, hogy e tevékenységek magukon hordozzák az elesetteket általában is akaratlanul és mégis kegyetlenül megjelölő stigmát. Ilyen szempontból eleve van a felnőttoktatásban valamely szociális és karitatív aspektus is, s e tekintetben egyet tudok érteni Durkó tanár úrral, tudniillik hogy a lelki tényező bizonyos aspektusa minden tudásátadásban ott van. A lélek nevelése, a lélek kezelése a felnőttoktatás karitatív, szociális mozzanatai miatt valóban eleme lehet az oktatásnak, ám épp ez a momentum az, ami külső szemlélő számára esendőnek, az egész tekintetében, mint mondtam, stigmatizálóknak tűnhet.

A felnőttoktatás gazdasági háttere

Felmerül annak kérdése, hogy vajon általában szociális, karitatív szerepvállalás-e a felnőttoktatás, és ha az, akár csak részben is az, akkor mi határozza meg ennek mértékét? Csatlakozva a Heribert Hinzen úr által említettekhez el kell ismernünk, hogy a foglalkoztatottsági arányok bizonyan nagyon stabilak a nyugati hemiszférában. (Japánról most egyelőre nem beszélek, bár az is a "nyugathoz" tartozik, csak ott más a történet.) Vajon kötelező-e nekünk - és ezt most nem Önöktől kérdezem, de ezt a kérdést nekünk is föl kell vetnünk - kötelező-e nekünk ugyanabba az irányba menni, hogy nálunk is stabilá váljon egy 500-800 ezres léptékű munkanélküliség? Ez most nem felnőttoktatási kérdés, ám a felnőttoktatás szerepét alapvetően befolyásoló gazdasági probléma. Azt kell mondanom, hogy egy társadalmat többféleképpen lehet "megemelni". A szocialisztikus elgondolás az, hogy mindenki éljen egy kicsit jobban. Margaret Theacher nem ezt választotta 17-20 éve, hanem azt, hogy a társadalom egy része éljen jobban, a többi meg egy kicsit - vagy az előzőekhez képest kifejezetten - rosszabbul. 20-30% jobban kezdett élni és a többi kezdett lecsúszni. Nálunk ez a

töréspont nem ilyen arányoknál jött létre az 1989/90-es változások után, hanem sokkal "feljebb": 5-10% emelkedett fel egzisztenciálisan és 90-95% süllyedt lejjebb. Mi ez a bűvös töréspont? Véleményem szerint amit a pont alatt termeltek és termelnek, azt nem lehet eladni - ha tanult, ha nem, ha jól dolgozik, ha nem az, aki termeli, -mivel olyasmit termel, ami a világpiacon nem eladható. S nemcsak a világszínvonal "töréspontja" fölé kell feljutni annak érdekében, hogy valami eladható legyen, de szükséges egy erős belső felvevőpiac is, ami meg tudja vásárolni a belföldi szolgáltatásokat. Mi nem tudtuk és még ma sem tudjuk olyan mértékben egymásnak eladni szolgáltatásainkat, mert nálunk nincs olyan vásárlóképes belső felvevőpiac. Így ez a változás hirtelenjében óriási különbségeket teremtett s ezt kísérte a monolit foglalkoztatási struktúra szétदारabolódása. A hetvenes években 4,9 millió ember dolgozott Magyarországon, csak az volt a baj, hogy ennyien sem tudták eltartani a lakosság másik felét: hiány volt lakásból, autóból, de könyvnek való papírból és estefelé a boltokban már tejből és kenyérből is. Az ország fele dolgozott és mégsem tudta eltartani a másik felét - nem tudom megszületett-e erre már ilyen távlatból a magyarázat. Most pedig a számok azt mutatják, hogy a munkaképes lakosságból 2,5 millió ember dolgozik, 1 millió ember azt mondja magáról, hogy vállalkozó - és vagy megél belőle vagy nem. A többiekéről, a munkanélküliekről pedig azt mondjuk, hogy csak 500 ezren vannak, és nem tudjuk, hogy van az a 800 ezer, aki sehol sincs besorolva. A munkanélküliek között sem és a foglalkoztatottak között sem. Hazudunk magunknak. És akkor megkérdezem, hogy vajon az-e a gazdaság érdekeltisége, hogy ez tartós legyen? Mert akkor bizony nemcsak a felnőttoktatás néz szembe hatalmas feladatokkal, hanem az egész társadalom, hiszen konfliktusok egész sorát kell igen gyorsan megoldania. Nem tudni egyelőre tehát sem azt, hogy miben érdekelt a gazdaság, sem pedig azt, hogy miben érdekelt a politikai szféra. Hiszen ha enyhítő intézkedések történnek is, ám döntően az a trend érvényesül, hogy legyenek tartósak ezek az arányok, akkor vajon ez a tízmillió lakosú ország el tudja-e majd viselni ezt a feszültséget, és vajon a felnőttoktatás szerepe az lesz-e, hogy ezt a paradigmát elfeledtesse az emberekkel?

Eltérő célok és ütköző érdekek

A gazdaság nagy kontextusán kívül is számos érdeklentéet észre lehet és észre kell venni a felnőttoktatásban. Ilyen például az oktatók és oktatottak érdekkülönbsége. Az oktatók, már saját egzisztenciájuk miatt is azt kívánják, hogy legyen minél több iskolai vagy iskolarendszeren kívüli szisztematikus oktatnivaló. Az emberek, a potenciális "fogyasztók" azonban rengeteg mindent tanfolyamokon kívül tanulnak meg a vegyszermentes kertészkedésen át a gázkonvektor és lefolyó-szifon szerelésig, a fél kézzel pelenka-hajtogatáson át a számítógép-kezelésig. Ezeket a legtöbben nem tanfolyamokon tanulják meg. El kell ismerni, hogy élethelyzeteinkben a felnőttoktatás, az öntanulás jelentős része nem tanfolyami formákban történik - a szükség "viszi rá" az embert a gyakorlat közbeni tanulásra, s ilyenkor nálunk még a

kézikönyvek igénybevétele sem annyira jellemző, mint a "do it yourself" világban. Amit - mintegy ennek ellentettjeként - viszont tisztázni kellene, hogy az öntanuláshoz képest a tanfolyami formák hogyan hasznosulnak. Vajon melyik félnek az érdeke kimutatni, hogy a tanfolyami oktatás, a bizonyítvány hogyan hasznosul?

Az érdekeltségnek még olyan alapvető kérdésekben is ellentettjeit találhatjuk, mint amilyen a funkcionális analfabétizmus, korunk egyik leginkább terítéken lévő felnőttoktatási kérdésköre. Vajon funkcionális-e ma maga az olvasni-tudás? Szüksége van-e ma Magyarországon mindenkinek a mindennapi élet során az olvasásra? Vajon nincs-e a napi meggazdagodási- és létharcban egy hallgatólagos megállapodás a munkáltatók világa és a munkavállalók között, hogy bizonyos munkákért a lehető legkevesebb "papírmunkára" se legyen szükség, annak érdekében, hogy mindenki jobban járjon - s hogy így egyetlen sort se kelljen hozzá elolvasni vagy kitölteni. Bizony ez százévek életében van így nap mint nap, s akkor tehát az ő egzisztenciájuk fenntartása szempontjából vajon nevezhető-e egyáltalán funkcionálisnak az olvasni-tudás?

S nem beszéltünk még a kiszoruló százévek ellentettjeiről, a pozitív gondolkodású karrier-építőkről, akik tanfolyamot tanfolyamra halmoznak s végeznek el, hogy előbbre jussanak, vállalva a legsúlyosabb anyagi terheket is. Az ő tanfolyamaikat vajon kell-e és kinek kell támogatni? Hiszen az ő tanulásuk rendkívül funkcionális - előbbre jutnak általa, ha máshogy nem, de anyagilag.

S a két szélsőség között ott vannak, akik "érdek nélkül" tanulnak felnőtt korukban. Kell-e szolgálni őket a felnőttoktatásnak szabadegyetemmel, TIT-előadásokkal, kézműves vagy egyéb alkotóköriekkel? Hiszen ők megmagyarázhatatlanul diszfunkcionális okból kívánnak tanulni - pusztán mert homo sapiensnek születtek.

Oktatás vagy nevelés

Mindmáig vitatott kérdés az is - s e ponton vitatkoznék Durkó tanár úrral - hogy feltétlenül része-e a nevelés a felnőttoktatásnak. A mindennapi élethez hasonlóan a tanulási folyamatok is individualizálódtak, céljait mindenki saját magának választja meg. Úgy érzem, hogy mint személyiségek - s itt életstratégiákról próbálok beszélni -, úgy érzem, hogy különböző hangyabolyokban bolyongunk. Saját hangyabolyban, amelynek rengeteg elágazása van, s néha együtt haladunk társainkkal, néha pedig szétválunk. Amikor arról beszélünk, hogy hogyan járul ehhez hozzá a felnőttoktatás, akkor nem feltételezünk minden fordulónál egy felnőttoktatót, de tudnunk kell azt, hogy az illetőnek bármikor segítségre lehet szüksége, s tudnia kell, hogy azt merre keresse. Sőt, hozzá kell tennem, és ez a nevelési aspektus, hogy egy személyiség több hangyabolyban bolyong egyidejűleg: különböző vágyai, különböző motivációi szerint, különböző aspektusai szerint. A materiális vágyaink szerint egy hangyabolyban bolyongunk, a szexuális vágyaink szerint egy másik hangyabolyban, a családi életünk szerint egy harmadikban stb. És minden esetben találkozhatunk azzal, hogy segítségre van

szükségünk az eligazodásban - felnőttoktatás jellegű segítségre. A nevelés igénye korántsem ennyire általános, s az lehetséges, hogy ez az egyik aspektus, amikor igényünk találkozhat egy nevelővel, de a kettő harmóniája mára máj, úgy vélem, megbomlott.

Korszakok és életstratégiák

A felnőttoktatás világának zavarba ejtő vonása az is, hogy a különböző korszakok és az egyéni életstratégiák folyamatosan, s egymástól gyakran eltérő sebességgel változnak. A készség és a tudás különböző korszakokban más és más jelentőséggel bír. A készség és tudás, - azaz a techné és a logosz - a jártasság és a tanult tudás nem azonos, s eltérő korokban hol az egyik, hol a másik hirdeti a kor szellemét. S nem mindig a tanult tudás "a nyerő". A felvilágosodás, majd a múlt századi polgárosodás hosszú időszakaival ellentétben a jelenlegi történelmi szakaszban, a jelenlegi korszakban szinte közhely, hogy nem az jut előbbre, aki többet tanult. Gyorsan strukturálódnak át a vagyoni viszonyok, ezt nem kell bizonygatnom. A felnőttoktatást mérlegelve, minden korban el kell döntenünk, hogy jót okozunk-e valakinek azzal, ha tanulni kezd. Emlékezzünk a "szakmunkások az egyetemre" akcióra, amikor a szakmunkás elment közvetlenül az egyetemre és elkezdett tanulni. Aztán pedig, - meglehetősen szabályszerű volt ez - elvált, mert a felesége nem viselte el, hogy ő éjszakánként tanul. Teljesen mások lettek az aspirációik s végül teljesen szétszakadt a család. És ha befejezte a tanulmányait, még a fizetése is kevesebb lett, mert mint szakmunkásnak több volt a fizetése, mint egy kezdő mérnöknek.

A másik, félig-meddig komoly felvetésem az, hogy Magyarország sok szempontból egy külön paradigma. Nálunk a 21. századhoz nemcsak kulcsok vannak, - miként azt a hamburgi felnőttoktatási konferencia szlogenje a felnőttoktatásról meghirdeti - hanem álkulcsok is. S azt hiszem, hogy az álkulcsok népszerűsége nálunk rendkívül nagy, főleg a megélhetés álkulcsai kelendőek és ezt figyelembe kell venni a felnőttoktatási stratégiáknál is, ami bizony nem kevéssé a tanulók (sőt, éppenséggel a nem-tanulók) és az álkulcsot kínáló oktatók bizarr egymásra hatásából fog végül kifomálódni.

Sebességkülönbségek

A felnőttoktatás és általában a tanulás - és társadalmi környezetének - korszakai nem egyenletes és korántsem azonos sebességgel változnak. Sőt, a változások sebessége, egy adott korban belül is, más és más lehet az adott társadalmakban. Egy korszak társadalmi maguk is külön világokat alkotnak - ezeket akár önálló kulturális galaxisoknak is felfoghatjuk. Kár tagadni, hogy a mai globalizált kor egyszerre ad otthont az amerikai, az európai, a dél-amerikai, az iszlám, az afrikai, az ázsiai és a távol-keleti galaxisoknak. Különböző galaxisok vannak tehát a világban, különböző társadalmak, és ezek a galaxisok különböző módon forognak, más-más sebességgel. A felnőttoktatási igény is - ennek megfelelően -

különböző. Az, hogy mit tanulnak Amerikában és hogyan, hogy hétszer változtatnak-e szakmát vagy nyolcszor, az rájuk jellemző, mert ott más a spirál sebessége. Nem lehet ilyen mintákat példaként más sebességű kulturális galaxisokba ültetni. A nyugati világgal ellentétben az ázsiai spirál egyik pontján létezik egy olyan felnőttképző alapítvány, amelynek vezetőjével sikerült találkoznom s bizony a hölgy kimonóban volt. Munkájukat is más hagyomány keretében végzik, hiszen Japánban nem úgy képzelik, ahogy mi vagy az amerikaiak, ők bizony nem a kilökötteket, az utcán élőket kívánják felkarolni és tovább képezni majd magukra hagyni, hanem igyekeznek családként integrálni a dolgozókat, akiket maga a vállalat képez tovább. Nincs meg az oktató és oktatott közötti stigmatizáló távolság, igaz, a távolságokat saját galaxisukon belül bizony szigorúan betartják.

Ezen kívül a személyes életben is vannak galaktikus pörgésváltások. Van, amikor hosszantartó időszakokban nem szükséges tanulnunk, és van, amikor hirtelen meg kell valamit tanulnunk. A felnőttoktatásnak erre is oda kell figyelnie, hogy ezek a fajta személyes életsors sebességek is változnak, és van amikor egyszerűen nincs idő arra, hogy egy hároméves tanfolyamot elkezdjek, mert az rajtam nem segít.

Ugyanakkor pedig a rendelkezésre álló eszközrendszernek mégis tartósnak és alkalmazhatónak kell lennie és ezen kívül elérhetőnek is - nem mondom, hogy önmotogatónak, de legalább önmegmutatónak. S természetesen sokféleképpen kell lennie tartalmilag és a megfizethetőség szempontjából is, tehát egyszerre kell piacinak és szociálisnak lennie.

Célok és megoldások

Végezetül a jelszavakról és valóságokról. Össze kell, hogy vessem a harmadik világ - mert Hamburgban nagyon sok szó lesz a harmadik világról - és az első világ oktatottságát. Vajon annyira szuper, annyira mindent meghalad az első világ oktatottsága a harmadik világhoz képest? Itt most az oktatottságról, az oktatásról ismét úgy is kell beszélni, mint a teljes személyiséget létrehozó, létrehozni kívánó célfolyamatról. Vajon az első világban teljesebb a személyiség, mint a harmadik világban? És vajon mindenkinek az első világ személyiségtípusa felé kell haladni oktatási és mindenféle eszközökkel? Tehát a számítógépen való pötyögtetés és a virtuális valóság, mint valóság, az vajon fejlettebb státuszállapot az egyén szempontjából, a társadalom szempontjából, mint a való világ átélésének elsajátítása?

Az élethosszig való tanulásban nem csak "a jó pap holtig tanul" közmondás az érvényes, hanem az is, hogy "gyakorlat teszi a mestert". Alighanem mind a két paradigmát figyelembe kell vennünk, s azt a fajta gyakorlatiasságot is kell tudnunk követni, ami a gyakorlaton keresztül hat, ott segít, ahol az ember, a tanuló él és nem emeli ki, nem ragadja ki környezetéből. Biztos kitűnőek az oktatási központok, de azért nem tud 500 ezrenyi munkanélküli beköltözni 8 oktatási központba. S ha számszerűleg lenne is elég központ, másként a mi realitásaink, mint mondjuk Észak-Európáé, hiszen nálunk nem tud beköltözni egy bentlakásos központba senki

egy teljes tanévre, hiszen nincs senki, aki ezt országos méretekben finanszírozná. Ott helyben, ahol van, ott kell rajta segíteni - ha egyáltalán meg vagyunk arról győződve, hogy segítségre szorul és hogy ez a segítség számára éppen a továbbtanulás.

Összefoglalva: vajon a fenti kényszerhelyzetek tömege-e a felnőttoktatás, s vajon valóban stigmatizál-e? S ha igen vajon meg kell-e ilyennek maradnia, vagy pedig van lehetőség arra is, hogy egy hétköznapi, mindennapi eszközrendszerre váljon, amit mindig és mindenütt biztosítani kell, mintegy mindennapi gyakorlatként? Remélem, hogy lehetőség nyílik egy pragmatikusabb felfogás kialakítására, míg végül a felnőttoktatás nem kelti sem a stigmatizáltságot, sem pedig a mindenre gyógyírt ígérő panacea benyomását.

Egy darabka tükör

A fenti állapot azonban kissé vágyálomnak tűnik, s magam meglehetősen szkeptikus vagyok sok felnőttoktatási kérdést illetően. Most azonban átnyújtunk Önöknek egy úrlapot, amelyen kitölthetik saját felnőttoktatási szervezetük vagy intézményük adatait, s ha igénylik, főosztályunk megkezdi egy felnőttoktatási regiszter kiadásának előkészületeit annak érdekében, hogy az a bizonyos tükör önmagunkról egyszer rendelkezésünkre álljon. Ez pusztán egy kezdő lépés, de remélem hozzájárul a felnőttoktatás önszerveződő, önmagát - talán újra - felépítő folyamatának elindításához.

